

илә тәлтиф етмиш, она әмәкдар мұәллим вә әмәкдар инчәсәнәт хадими аллари вермишир.

А. Шаиг өмрүнүн сонуна гәдәр гәләми әлиндән јерә гојмамыш, «Көһнә дүнја» ады алтында бөјүк бир һәјат јолуну әкс етдирән хатирәләрини јазмышдыр.

«Көһнә дүнја» мұәллифи јазыр ки, бу хатирәләри јазмагда әсас мәгсәдим кечмиш һәјатын дәһшәтләри, чәһаләт вә мөвһуматын ачы нәтичәләри вә ишығлы бир һәјат уғрунда габағчыд адамларымызын апардығлары мубаризә илә кәнч нәслимизи таныш етмәк олмушдур.

А. Шаигин «Көһнә дүнја» әсәри тарихимизин ән мүрәккәб, кешмәкешли бир дөврүнү әкс етдирән әһәмијјәтли бир сәнәддир. Китабы вә рағладығча, мұәллифин мұшәһидә вә тәһлилләрини нәзәрдән кечирдикчә, гаршымызда долғун бир мәнзәрә, мубаризә апаран гүвәләрини һисбәти, јазычынын мұасирләринин, достларынын—Н. Вәзирвун, Ә. Һағвердиевин, Ч. Мәммәдгулузадәнин, М. Сабирин, А. Сәһһәтин өлмәз образлары чанланыр.

«Көһнә дүнја» Азәрбајҗанда аз интишар тапмыш марағлы бир жаирын—мемуар әдәбијјатынын ән гүвәтли әсәридир. Бундан әләвә, А. Шаигин хатирәләринин бөјүк елми әһәмијјәти вардыр. XX әср әдәбијјатымызда мөшғул олан алимләримиз өз тәдғигатларында әдибин вердји зәнкин материаллардан кениш истифадә едә биләрләр.

Көркәмли јазычы вә ичтимай хадим мүрәккәб бир јарадычылығ јолу кечмишир.

Илһамыны, исте'дадыны, бүтүн һәјатыны өз халғына, онун азадлығ уғрунда мубаризәсинә, бәхтијар бу күнүнә вә даһа көзәл кәләчәјинә вермиш олан бир сәнәткары адамларымыз һәмишә өз үрәкләриндә јашадачлар!

Бөјүк һуманистин, һәссас, сәмими бир инсанын һәјаты да, фәдакарлығы да, јарадычылығы да нәсил-нәсил инсанлар үчүн, кәнчләримиз үчүн бөјүк бир өрнәк олачағ, онлары һәмишә халғын, Вәтәнин, мәдәнијјәтимизин тәрәғгиси уғрунда һүнәр, гәһрәманлығ көстәрмәјә сәсләјәчәкдир!

Халғыны нәчиб бир оғул гәлби илә севән сәнәткар өз халғынын үрәјиндә вә хатирәсиндә әбәди јашајачағдыр!

Бир һәфтәнин хатираты

1946-чы илдә Күрдәмир, Ағсу, Шамаһы вә Мәрәзә зәһмәткешләри Абдулла Шаиг ССРИ Али Советинә депутатлығы намизәд көстәрмишдиләр. Сечичиләрлә көрүш күнләриндә о заман алтымыш беш јашлы депутаты мұшәјијәт етмәк мәнә тапшырылмышды. Бу мұнасибәтлә мән унутулмаз әдиблә бир һәфтә јол јолдашы олмағ шәрәфинә наил олдум.

О вахта гәдәр, шүбһәсиз ки, мән Шаиги таныјырдым. Минләрчә башға охучулары кими мән дә билирдим ки, о, бизим Вәтәнимизин мөшһурларындан бири, идејалы шаир, бөјүк бир нәслин мұәллими—марифимизин, мәдәнијјәтимизин фәдакар хадимләриндән, јарадычыларындан биридир. Устәлик тирхынчы илләрин әввәлләриндә бир мұнасибәтлә мән Шаигин демәк олар ки, ән мұһүм әсәрләрини јенидән охумуш, «Араз» романы һағғында кичик бир мәғалә дә јазмышдым. Бир сөзлә, онун истәр бәдин-елми јарадычылығы, истәрсә мұәллимлик фәаллијјәти, ичтимай хидмәтләри һағғында ајдын тәсәввүрүм вар иди. Бунунла белә шанрлә јахындан таныш олмағ, үңсијјәт јарағмағ јенә дә бир арзу оларағ галырды. Сечичиләрлә көрүш күнләриндә мән бу арзума наил олдум.

Бу сәфәрдә мән һәр шејдән әввәл Шаигин гајғыкешлијинә вә истиғанлылығына һејран галдым.

Рајонларда биз һара кедирдиксә, һәмишә кечә-күндүз бир јердә олурдуғ. Мейманханаларда да бир отагда галырдығ. Гыса мүддәтдә мән «Шаиг мұәллим»ә о гәдәр исинишдим ки, бир дағиғә онсуз дарыхырдым. Иһс едирдим ки, о да мәни тәк гојмағы өз ма'рифәти, әхлагы көрүшләри нөгтеји-нәзәринчә инсана—јолдаша гаршы вәфәсызлығ сајырды. Мейманханаларда бизим үчүн ајры-ајры отағлар ајрылдығыны көрдүкдә, тәләшлә: «Јох, јох, бир јердә олсағ јахшыдыр!»—дејиб нәзакәтлә инад көстәрирди. Белә һесаб едирди ки, депутатын өз јол јолдашындан ајрылыб ајрыча, даһа тәнтәнәли бир отагда галмасы демократизми поза биләр, хәләлдар едә биләр.

Мән әввәлчәдән билирдим ки, сечичиләр һүзурунда мәнни Шаиг һағғында әтрафлы данышамағына, ону тәғдим етмәјимә еһтијаж олмајачағ. Белә дә олду. Һансы јығынчаға кедирдиксә, депутат сәһнәдә көрүнән кими бөјүкдән-кичијә һамы бир-биринә дејирди:

—Абдулла Шаигдир!

Демәлијәм ки, бу сәфәрә һазырлашанда мәнни биринчи фикрим—планым вар иди ки, Шаиг мұәллимдән јахшы муғажат олдум, ону исти-сојудан горујум. Анчағ һәр дәфә бунун әкәсинә олурду. Шаиг мәнә о гәдәр гајғы көстәрирди ки, елә бил ону мәнә јох, мәни она тапшырыблар. Мән јахшы баша дүшүрдүм ки, бу гајғыкешлик онун тәбиәти, характери илә бағлы олмағла бәрабәр, һәмчинни дүнјабахышы илә алағдар олан бир хусусијјәтдир. Бу гајғыкешлик онун һамыја мұнасибәтиндә дә өзүнү көстәрирди. Тез-тез мәнә белә суаллар верирди: «Мейманхана

хидмэтчиси бу вахта гэдэр није ојаг галыб? Она декинән кедиб јатсын, ушаг дежилл кн. печи өзүмүз галарыг». «Бәс бу шофер һарда галды? Чагыр кәлсин, бизимлә чәрәк јесин»... Белә һалларда онун шёрләри јадыма дүшүрдү:

...Инсанлыга гүввәт дејил, севки һаким олмалы,
Инсанлыгын гәлби, руһу севки илә долмалы...

☆

Садәлик, төвәзәкарлыг Шангдә даими нәзәрә чарпан сәчијјәви ху-сусијәтләрдән бири иди. Бир вар шуурлу сурәтдә төвәзәкар олмаға чалышсан, буну зарури һесаб едәсән, бир дә вар садәлик, төвәзәкарлыг инсандә бир тәбиәт ола. Бәлкә Шанг дә кәнчлијиндә узун мүддәт шуур-лу сурәтдә садә, төвәзәкар олмаға чалышмышды. Һәр нә идәсә, бу һа-лында јүксәк садәлик онун тәбиәти кими көрүнүрдү вә ја садәлик, төвәзәкарлыг онда икинчи тәбиәт олмушду. Көрүшләрдә «Бөјүк халг мү-әллимн вә шаирн Абдулла Шанг» һаггында чох тәриф ешилдән өзүнү јахшы һисс етмирдн. Һәтта бир гэдәр әсәбиләшән кимн дә олурду. Һисс едирдин ки, хуәси фәлсәфәсинә көрә «о да мнларчә садә өлгүндаш-лардан бири иди». Бәлкә Шанг артыг бөјүк шөһрәтә наил олдуғана кө-рә белә садә, төвәзәкар олмушду? Ахы, Шанг вә онун мәнсуб ол-дуғу јазычылар нәслинин әхлаг нормаларына көрә «ағач бар кәтирдик-чә башына ашағы дикмәли» иди. Бәлкә даһа Шангин бундан артыг шөһрәтә еһтијачы јох иди? Бәлкә зәнкин һәјәт тәчрүбәси нәтичәсиндә о, белә бир гәти гәнаәтә кәлмишди ки, шөһрәтпәрәстлик лүзүмеүз иш-дир?

Һәр һалда мән бу сәфәрдә Абдулла Шангдә зәррә гэдәр шөһрәтпә-рәстлик һисси дүјмадым.

☆

Шанг һәмишә сәкит, мүләјим иди. Мән дә о вахта гэдәр елә ону белә таныырдым. Анчаг бир дәфә мән онун әмәлли-башлы гәзәбләнди-јини дә көрдүм. Етираф едирәм ки, анчаг вар заман мән бизә мәлум олан бәди әсәрләрин мүәлифин олан Абдулла Шанги һәгиги варлыгы вә бүтүн вугары илә гаршында көрә билдим.

Бу әһвалат белә олду. Шангин мүәллимләри вә мөкәтәбилләри ху-сусилә чох севдијини мән һәр аддымда һисс едирдим. Һансы рајона кәтирдиксә, көрүшдән сонра мүәллимләри вә шакирдләри башына топ-лајар, оларла ширин сөһбәтдән дојмаг билмирдн. Белә һалларда Шангин севинчи јерә-көјә сыймырды. Кәнч мүәллимләрә вә шакирдлә-рә Азәрбајчан маарифинин кечмиш ағыр күнләриндән данышар, олар-ла тапшырды ки, совет мөкәтәбинин наилијјәтләрини горуусунлар. Шанг һара кәтирдисә, кәнд мүәллимнә хуәси гајыг бәсләндијинин шайни олдуғда севинирдн.

Лакин көзләниләмәз бир тәсадүф дә олду. Рајонларын бириндә би-зи бир кәндә апардылар. Машындан дүшән кими әлли-әлли беш јашла-рында бир мүәллим Шангә јахынлашты: «Шанг мүәллим, хош кәлми-синиз!»—дејә севинчдән көзләри јашарыш һалда ону гучағлады. Ај-дын олду ки, Шанг она вахтилә дәрә демшидир. Бу көрүшдән Шанг дә чох севинди. Мүәллимн голуна кириб мейрибанчасына кейф-һал еләди. Ширин сөһбәт елә-елә бизи кәнд Советинин отагына кәтирдиләр. Отаг сәлиғәтсиз иди, сүпүрүлмәмшиди. Ким исе идарә ишчиләриндән бир оғ-лан нәзакәтсизлик едиб, буралача үзүн һәмнн мүәллимә тутуб учадан белә деди: «Ә, мүәллим, көтүр о сүпүркәни тез бу отагы сүпүр, көрүр-сән ки, гонаг кәлиб!».

Бу сөzlәри ешитчәк Шангин көзләриндән елә бил илдырми чакды. Онун даима сәкит, мүләјим көрүнән симасы бирдән-бирә дәјишди. Еһ-тијатсыз оғлана тәрәф чеврилмиш балача бәбәкләр ириләнди. Шангин

һәмишә шөһрәт вә мәрһәмәтлә парылданан бахышлары инди тһтиһам едир, гәсирләндириди. Ағыр бир сүкүтдән сонра, «Оғлум, мүәллим-лә белә рафтар етмәк јарамаз».—дејә сөзә башлады... вә мүәллимнн чәмијјәтимиздәки хидмәтләри һаггында дејә биләрәм ки, митингдә да-нышарыш кими чох парлаг бир нигт сөјләди. Бизи зһәтә едән колхоз-чулар оғланы кифајәт гэдәр данлајыб отагдан чыхартдылар, Шангдан исе үзр истәдиләр. Тәһгир едилмиш мүәллим дилләнди: «Шанг мүә-ллим,—деди,—нараһат олмайын, өз ушагымыздыр. Әрк еләди, өзкәси де-јил...» Шанг она деди: «Дүздүр, өз ушагымыздыр, өзкәси дејил, ан-чаг бојнуна ал ки, «өз ушагымыз» јахшы тәрбија еткәмисән. Мүәлли-минә отаг сүпүртүрдүн, чох ишләрдән чыха биләр...».

Мән бурда өз-өзүмә дүшүнүб дедим ки, бизим Шанг мүәллим јалтыз севмәји јох, гәзәбләнемәји, нифрәт етмәји дә бачарымыш, онун һаггында чохумузун тәсәввүрүмүз биртәрафили имиш... Мәкәр, бәдин јарадычылыгында да белә дејилми? О әсәрләриндә јалныз севирми, һа-мы инсанлара бир көзлә бахарымы? Јох, әсәрләриндә дә јахшыны севир, исе нифрәт едир, буну нәзәрә алмадан онун јарадычылыгындакы ин-санпәрзәрлик идејасыны дүзкүн гиймәтләндирмәк олмас. Бунсуз Аб-дулла Шангдә дә јарана билмәзди.

☆

Бу сәфәрдә Шангин тәбиәтиндә олан ичә јумору дүјмаг да мәннм үчүн бир кәшф олду. Әсәрләриндә севмәји вә бир дә гәзәбләнемәји бача-ран Шанг сөһбәтиндә һәм дә назик бир јуморист иди. Мәсәлән, кәнд сә-фәриндән сонра һәр сәһәр јухудан дуранда (о чох еркән ојанарды) зу-рафатла мәнн сәсләјәрдн: «Мүәллим, бәсдир јатдын, тез дүр отагы сү-пүрәк... Дејәсән гонаг кәлир...». Бу сөзү дејиб үрәклән күләр, мәнн дә күлдүрдәди. О, чох сөһбәтчил иди. Бәзән елә олурду ки, кәчәләр саат үчә, дәрә гэдәр сөһбәт едирдик, күндәлик тәәсүратымыз бөлүшүр-дүк. Шанг мәнәли хатирәләр сөјләјәрди. Шаир достварындан сөһбәт дүшәндә эн чох Сабирдән вә Һадидән данышарды. Сабирдән данышан-да һәмишә вугарлы көрүнүрдү. Һисс олунурду ки, о, Сабирн эн бөјүк устад шаир һесаб едир. О, Сабирнн истәдадына, сәнатинә гитбә едирди. Һадидән данышанда исе чох кәдәрли көрүнүрдү. О, Һадинн дә Азәрбај-чаның көркәмли, идејалы сәнаткар шаирләриндән бири һесаб едирди. Анчаг Һадидән данышанда гитбә һисси дејил, тәәсүффәл данышарды. Дејәрди ки, о кәһнә чәмијјәт гурулушуна әјилмәјән вугарлы шаирләр-дән бири иди. Анчаг бәдбәхт олду, сағлыгында лајигинчә гиймәтләнди-рилмәди, һарада өлдүдү дә мөлум олмады...

Адәтн јашлы адамлар кечмишдән, өтән күнләрдән гитбә һисси илә данышмаға мәјил оларлар. Мән Шангдә белә бир мејли һеч һисс етмә-дим. Совет дөврүндә јаздыгы әсәрләриндә олдуғу кими, шәхси сөһбәт-ләриндә дә о, јени һәјәтин эн һәрәрәтли тәблиғатчысы иди. Кечмиш онун нәзәриндә фәчиләрлә долу «Көһнә дүңя» иди. Елә бир дүңја иди ки, кетсин, кәлмәсин... Гочалыгы һеч бојнуна алмырды. Онда белә бир инам варды ки, јени нәсил илә бәрәбир о да кет-кәдә кәнчләшпир.

Бу сөтирләри јазаркән мән тәәсүф едирәм ки, бу унутулмаз бир һәфләлик сәфәрин күндәлијинн нә үчүн индијәнән јазмамышым. Шанг-дән бу сәфәрдә мән чох мәнәли сөзләр, сөһбәтләр ешитмишдим ки, ин-ди ејинилә хатыраја билмирәм. Дүрүст јадда галмајан шөјләри дә јаз-маг јахшы дејил. Хатирә, хуәсан үмумхалг иши, халг мөдәнијјәти илә әлағадар олан шәхсијјәтләр һаггында хатирә тарих елми кими бир шөј-дир. Белә һалда кәрәк һәр шөји олдуғу кими нағыл едәсән, артырыб-әк-ситмәјәсән. Дүзкүн хатирә јазмаг үчүн исе күндәлијинн әһмијјәти бө-јүкдүр. Чох тәәсүф ки, бу көзәл мөдәни адәт биздә аз гала тамамилә унутулмушдүр.